

MAKTAB O‘QUVCHILARIDA KASBIY MOTIVLARNING NAMOYON BO‘LISHIGA TA‘SIR QILUVCHI ASOSIY OMILLAR

Berdiyeva Dilso‘z Raxmatillo qizi

Navoiy viloyati xatirchi tumani 57-umumiy o‘rta ta‘lim maktabi psixologi

Kasb tanlash jarayoni ijtimoiy ahamiyat kasb etsa-da, lekin uning ortida jismoniy individual shaxs turadi. Xolbuki shunday ekan, har bir kasb tanlovchi shaxsiyatiga individual munosabatni amalga oshirish zarur. Kasbiy bilim – shaxsni kasbning mohiyati bilan, har bir kasbning shaxs oldiga qo‘yadigan talablari bilan tanishtirishdan iborat ta‘sirchan axborotlar majmuasidir. Ma‘lumotlarning aniqligi, to‘liqligi, xususiy va ijtimoiy ahamiyati ifodalanganligi bilan boshqa tarkiblardan ajralib turadi. Kasb maorifi insonning yoshi, jinsi, saviyasiga ko‘ra xilma – xil tarzda amalga oshiriladi, shakllari esa verbal va noverbal, kuzatuv va tanishuv, ko‘rgazmali va grafik, uchrashuv kabi tadqiqotlarga ega. Kasb tanlashga ta‘sir etuvchi asosiy omillar mohiyati quyidagilarda o‘z ifodasini topadi: Ta‘lim – tarbiya tizimida kasbga yo‘llash faoliyatining (tadbir va choralarning) mazmuni va metodikalari majmuasi mukammal ravishda mujassamlashganligi.

Maktab ma‘muriyati, sinf raxbarlari, amaliy psixolog va kasbga yo‘llovchi fan o‘qituvchilarning ish rejasida mazkur masala joy olganligi. Shuningdek, bu muammoga taaluqli ishlar, tadbirlar izchil amalga oshirilib turilishi, ularning ta‘sirchanligiga e‘tiborning ortishi tufayli o‘quvchi yoshlar orasida bu sohada tasavvur qo‘lamining kengayishi. O‘quvchilarni kasb tanlashga o‘rgatishda o‘qituvchilar jamoasi faoliyati hamkorligi va samaradorligi. Alohida olingan fan o‘qituvchilari va turdosh fanlarning namoyondalari jamlanmasi hamkorlik ish rejasida kasbga yo‘llash masalasining izchil ravishda qo‘yilishi, har bir mavzu bo‘yicha muloxaza almashishda qaysi fan bo‘lishidan qat‘iy nazar ixtisosga oid bilimlarga e‘tibor berilishi kasbiy tasavvurni vujudga keltiradi.

Kasb – hunar mohiyati bilan tanishish unga nisbatan qiziqish uyg‘otadi, mustaqil bilim olishga ishtiyoq paydo bo‘ladi va odat maromiga aylana boradi. Maxsus tadbirlar o‘tkazilishi, kasb nufuzi bilan tanishtirilishi kasbiy motivlar va motivatsiyalarni takomillashtiradi, moyillik tuyg‘usini uyg‘otadi. Guruh raxbarining ota – onalar bilan hamkorligi ongli kasb tanlash negizi ekanligi. Guruh raxbari ota – onalar bilan individual va guruhlik hamkorlikni amalga oshirishda quyidagilarga e‘tibor qilsa, yuqori ko‘rsatkichga erishish mumkin: o‘quv fanining kasb tanlash bilan bog‘liqligi, kasbning nufuzi, kasb tanlashning psixologik asoslari, kasbga nisbatan qiziqish, xavas, qobiliyat, iste‘dod kasbga yo‘llashning asosiy maqsadi va vazifalari, professiogramma (professiografiya) mohiyati, kadrlarga va mutaxasislarga nisbatan ehtiyoj darajalari, kasbning ijtimoiy ahamiyati, layoqatining umumiy va xususiy tadqiqnislari,

o‘quvchilar individual xususiyatlari, kasb tanlashning ilmiy manbalari, maktab psixologining bu sohadagi funktsiyasi va boshqalar. Guruhdan va maktabdan tashqari olib boriladigan ishlar mazmunida kasb tanlashning alohidada ajratilib ko‘rsatilishi.

Kasb tanlash motivatsiyasi. O‘qish motivlari muammosini tadqiqot qilgan jaxon psixologlari ularni ikki kategoriyaga yoki guruhga ajratib tekshirishni lozim topadilar. Birinchi kategoriyaga taaluqli motivlar o‘quv faoliyatining mazmuni, mohiyati hamda uning jarayonlari, sharoitlari bilan bevosita uygunlashgandir. Ikkinchi kategoriyaga kiruvchi motivlar tizimi o‘quvchilarning atrof – muxit bilan keng kulamdagi uzaro munosabatlariga ularning begona, uzga kishilar bilan muomalaga kirishish ehtiyojiga, ijtimoiy turmush vokaligiga nisbatan shaxsiy qarashiga bog‘liqdir. O‘quv faoliyati mazmuni bilan uzviy bog‘liq motivlar tizimini shartli ravishda ikki guruhga ajratib ularni ijobiy (musbat, pozitiv) va salbiy (manfiy, negativ) deb nomlash mumkin. Bunday atamalarni kullashdan asosiy maksad maxalliy an‘ana, ijtimoiy tajriba (stereotipizatsiya darajasidagi ta’sirchan kuchli tashki omil) ekstremal xolat ta’sirida keskin ruxiy burilishlar yasashga kodir psixologik mexanizmlarni aniqlashdan iboratdir. Odatda salbiy (negativ) motivatsiya shunday vaziyatda vujudga kelishi mumkinki, kachonki o‘quvchi bilimlarini o‘zlashtirmasligi okibatida qanday kungilsiz xolatlarga olib kelishini anglab etsa (jazolanish, ota – onalar tanbexi, sinfdoshlar e’tirozi, yomon baxo olish, jamoa a’zolari orasida obro‘sizlanish va boshqalar) va ana shunga muvofik sa’yy – harakatlarni amalga oshirsa.

Salbiy motivatsiyaga ega bo‘lgan o‘quvchi kamrok mo‘sibatni (mushkul axvol) yo‘lni tanlab ta’lim jarayonida katnashishda davom etadi. Bunday o‘qish motivatsiyaga aloqador o‘quvchilar yuqori kursatkichlarga muvaffaqiyatli o‘zlashtirish imkoniyatiga ega bulmaydilar, chunki ishtiyoksiz darsga katnashish tuyg‘usi, bilim va o‘quv predmetiga nisbatan qiziqishning mavjud emasligi bunga ma’naviy tusik bulib xizmat kiladi. Buning natijasida o‘zlashtirmovchi, bush o‘zlashtiruvchi, sust o‘quvchilarning safi tabora kengayib boradi, bu narsa kundalik odatga aylana borsa, u stereotip darajasiga o‘sib utishi mumkin. Mustaqil va muvaffaqiyatli o‘qish esa shaxsdan faol, qat’iy, ijodiy izlanishlarni taqozo qiladi va shunga o‘xshash talablarni o‘zlashtiruvchi oldiga qo‘yadi. Shaxsning mazkur xolatlarga tayyor emasligi, undagi imkoniyatlarning cheklanganligi sababli o‘zlashtirmovchilar qatorini to‘ldirishga, bir sinfda yoki kursda ikki yil o‘qishga olib keladi.

Hozirgi zamon psixologiya fani bilimlarni egallashga nisbatan ichki ehtiyojga katta ahamiyat beradi va bu bilan shaxs xulq – atvorini bir muncha boshqarish imkoniyatini mavjud ekanligini ta’kidlaydi. Shuning bilan birga o‘quvchida barkaror bilishga qiziqishlar qo‘zgatuvchi turtki sifatida o‘quv motivlarini vujudga keltiradi, muvaffaqiyatni ta’minlashga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ziyomuxammadov B. «Pedagogik maxorat asoslari», Toshkent «TIB-Kitob» 2009.
2. Ziyomuxammadov B. «Pedagogika», Toshkent 2006.
3. B.N.Sirliyev, N,Ismoilova, I.M.Xakimova “Stress va agressiya” Toshkent 2014
4. Baratov Sh. O`quvchi shaxsini o`rganish usullari. T.-1995 yil
5. G`oziyev Ye. va boshq. Psixologiya muammolari. T.-O`qituvchi, 1996 yil

